

1

Franz August Emanuel August Geibel var nummer syv af otte søskende. Han kom til verden i Lübeck i Fischstraße 8, 1815. Lige efter ”Befrielseskrigen” hvor en ny tid var på vej. Faren var præst, Johannes Geibel, og bibeltro, men tolerant. Moren var søster til en rådsherre i Lübeck, der hed Röttger Ganslandt, og hun selv hed Elisabeth Röttger Ganslandt. Børnene så ikke meget til faren, og når de spiste, sagde ingen noget. Fra faren arvede Emanuel den mandlige evne til at holde fast ved noget. Moren havde lette dråber fransk blod i sig, så hun var munter, men hun havde det mest trofaste tyske sindelag. Hun havde som ung elsket teater og dans og fortalte sine børn om det; men især var det naturen, som hun lod sig henrive af og tog børnene med ud i. Geibel indåndede naturen med mor i hånden. Sådan var det i romantikken. Lille Emanuel sneg sig ofte bort fra de andre børn til et hemmeligt sted, hvor han kunne fantasere. Det var i tårnet til Marienkirche. Herfra kunne han se kanalen, der førte helt til Lüneburg. Deroppe sad han og læste Grimms folkesagn, Fouqués¹ romantiske digte, hans *Zauberring* og Schillers tragedier. Kirketårnet var hans forfatterskole. Emanuel Geibel er en af de mange forfattere, der engang blev læst, som var elsket og beundret, og som derefter

1 Friedrich Heinrich Karl Baron de la Motte Fouqué hed han, der var den tyske Ingemann og Oehlenschläger.

forsvandt. Det sker for de fleste forfattere. Bl.a. Fouqué. Geibels digte kom i kæmpeoplag. 100 oplag ved sin død. Dengang læste man digte. Hans *Gedichte* og *Juniuslieder* (1847) overgik Heinrich Heines *Buch der Lieder*. Salgsmæssigt. Det var dengang, litteratur havde markedsværdi. Nok var Geibel længe glemt i litteraturhistorien og på markedet. Så fandt de i Lübeck ud af, at man ikke kunne købe en eneste af Geibels bøger i byen. De igangsatte et stort Lübecker Geibel-Projekt med støtte fra byen og forskellige institutioner. Det førte til en udgivelse af en stor bog med hans digte og essays om ham. Da han forsvandt fra markedet, blev han genfundet af det offentlige. Men altså: Geibel is back. Det bidrager jeg til med denne bog, hvor Geibel og Thomas Mann er gjort lige gode.

2

Friedrich Scheele var præst i Magdeburg, og han og hustruen havde seks drenge, hvoraf to døde, men der manglede en lille pige. 10. marts 1817 kom Marie til verden, og alle var glade. Hun kom efter giftemål til at hedde **Marie Nathusius**. Da hun var syv, flyttede familien til Calbe an der Saale midt imellem Hannover og Magdeburg. Faren blev biskop – superintendent. Byen blev efter ”Befrielseskrigen” en *Kreisstadt* i den preussiske *Provinz Sachsen*. Calbe blev Maries *Heimat*. Faren kom fra Halberstadt i Sachsen-Anhalt og var selv præstesøn. Han blev gift med organistens datter fra samme by. På den tid var præsterne rationalister, og det var Scheele også, men han var en positiv udgave. Åbenbaringen var blot et nødvendigt supplement til den naturlige religion. Maries far manglede synds- og nådesbevidsthed, syntes hun. Marie gjorde altså op med rationalismen. Hun blev missionsk. Som barn læste hun ridder- og røverromaner, og det fremmer fantasien. Hun lavede

også teater og skrev små skuespil. Og måske gik hun tur langs Saales bredder og så på floden.

Alle Maries brødre blev præster. Faren var en glimrende prædikant, og derfor kom der mange i kirke, hvilket var en sjældenhed dengang. Han var en god og venlig mand, for i sin ungdom havde han været from. I sine voksenår omtalte Marie ham som ”barnlig”. I 1830’erne var han plaget af hypokondri. Han havde ingen sans for penge. Moren var lille og blond. Hun måtte spare og holde hus, og der kom mange gæster. Faren gik i seng med hønsene og op igen med dem, så ved morgenkaffen havde han været oppe i tre timer. Forældrene elskede at gå tur med børnene i det fri, og de havde kaffe og mad med, og de lavede bål. Om eftermiddagen samledes de igen til kaffe, og fremmede, der kom, syntes det hele lignede Oliver Goldsmiths’ roman *The Vicar of Wakefield*. Marie blev senere en elsket og populær forfatter. Præstegården var hendes forfatterskole. Nu kender ingen Marie.

3

Den evangelisk-lutherske, tyske præstegård var en genifabrik, *ein Musentempel*, og en forfatterskole. Uden præstegård ville man ikke kunne forstå de største: en Leibniz, en Bach, en Goethe. Sagde germanist Robert Minder. Eller Heinrich Böll: ”Når jeg træffer litterater eller filosoffer med indædt modvilje mod kirke og kristendom, tænker jeg automatisk: De må være præstebørn”. Men de mindes også præstegården som Grundtvig i ”Kirkeklokke ej til hovedstæder”: ”Mens som barn på landet jeg var hjemme/julemorgen var mit Himmerig.” Sådan mindedes Nietzsche præstegården. Det samme gjorde Jean Paul. Gottfried Benn det samme. Gotthold Ephraim Lessing, August

Wilhelm Schlegel og Friedrich Schleiermacher var præstesøner; det samme med den eksperimentelle psykologis grundlægger, Wilhelm Wundt. Og der var også Louise Aston (1814-1871) – og vi skal ikke glemme, naturligvis, ovre på øen: Jane Austen og søstrene Brontë. Teologen Wilhelm Baur skrev *Das deutsche evangelische Pfarrhaus*, 1884 – og nyere i samme stil Christine Eichel, *Das Deutsche Pfarrhaus. Hort des Geistes und der Macht*, 2012 eller Cindy K. Renker og Susanne Bachs *Women from the Parsonage*, 2019. Og vi føjer her Geibel og Nathusius-familien til, for dem har de andre ikke med. Endelig præsten fra Kleversulzbach, Eduard Mörike (1804-1875) ikke at forglemme – som blev professor i tysk litteratur.

4

Den amerikanske digter og professor i spansk og fransk på Harvard, Henry Wadsworth Longfellow, der har oversat dansk lyrik, havde sygeorlov på grund af stress i 1842. Longfellows unge hustru var død i barselsseng som 22-årig. Han tog et kurophold i Marienberg/Boppard ved Rhinen. En såkaldt *Wasserkur*. Ingen rygning og vin. Dér fortalte en kurgæst ham om den unge, politisk radikale lyriker Ferdinand Freiligrath. Freiligrath og Longfellow mødtes og blev venner. I huset hos Ida og Ferdinand i St. Goar boede en ung, meget smuk sangerinde og digter, **Louise von Gall** (1815-1855). Hun var officersdatter, men hun blev tidligt forældreløs. Hun kom altså til at bo hos Freiligrath. De gjorde alt for at få lavet en alliance mellem hende og Henry, og han var fristet, og hun var vist også. Freiligrath og en anden lyriker skrev sonetter til Louise: ”Huhn und Nachtigall” – Huhn var Ida Freiligrath. I huset havde de alle navne fra Homers *Illiaden*. Louise var Helena Gallina og Longfellow var Paris. De mente ikke, han havde sans for hende,

så det lyder ”Bruder Jonathan: Du, mehr als Stein! Kalthertziger Barbar!/Humaniorum nennst du dich, Professor?”

5

Der fandtes forfatterægtepar, og der kom flere til. **Louise von Gall** blev i 1843 gift med forfatteren Levin Schücking. Det var forfatterparret Ida og Ferdinand Freiligrath, der fik hende til at korrespondere med Levin Schücking. Louise og Levin blev forelskede uden at have set hinanden. Og de var det efter, at de havde mødt hinanden. På det tidspunkt var forholdet mellem Levin og komponisten og lyrikeren Annette von Droste-Hülshoff (1797-1848) kølnet. Han havde mødt hende i en litterær salon i Münster i 1831. Levin var søn af endnu en forfatter, Katharina Schücking-Busch. Ja, der var godt nok mange kvindelige forfattere dengang. Levin og Louise blev ved at skrive sammen, og de blev til sidst gift. Siden da talte Levin og Annette ikke med hinanden.

Louise og Levin rejste meget og besøgte Heinrich Heine i Paris, og der fik de at vide, at Heine ikke brød sig om Freiligraths eksotiske digte. Louise von Gall udsendte i 1845 *Frauennovellen* i to bind, og det blev til meget mere i det korte liv. Romaner og lystspil. Hun var veninde til Emanuel Geibel. Freiligrath kom på kant med det tyske samfund og måtte flygte til bl.a. Schweiz. Han fik en del at gøre med Karl Marx. Louises og Levins børnebørn var Walther og Levin Ludwig. Begge blev kendte skikkelser. Jurister kender den første, anglistere den anden.

6

Henriette Wilhelmine Jülich fødte 20. september 1831 i Berlin en pige, der kom til at hedde Marianne Adelaide Hedwig.

Moren var ikke gift, men tobaksfabrikant Gustav Adolph Schelsinger anerkendte barnet som sit. Hedwig var forældrenes fjerde barn, og først da de havde fået ti børn, blev de gift. De fik atten i alt. Moren var selv et uægte barn – født 1809. Faren var franskmand, mere vides ikke. Derfor sagde Hedwig, da hun blev ældre, at hun stammede fra tre racer: fransk bedstefar, tysk mor og far af semitisk afstamning oprindeligt fra Frankfurt. Race betød dengang nationalitet. Hedwigs far hed Echanan Cohen Schlesinger; men dengang lavede man i modsætning til i dag i Danmark sine navne om – til Gustav Adolph. For at blive assimileret lavede han efternavnet om til Schleh. Hedwig Schleh hed hun derefter. Hun skrev mange år senere en autobiografisk roman *Schicksale einer Seele*. Hun blev kendt som **Hedwig Dohm**. Hun fik en datter, der også hed Hedwig Dohm, og som blev gift og kom til at hedde Pringsheim. Hun blev Thomas Manns svigermor.

7

Hedwig Schleh blev gift med **Ernst Dohm**. Han var af jødisk afstamning, men blev døbt og opdraget strengt protestantisk og pietistisk. Faren døde tidligt, og moren var meget from. Hjemmet var fattigt, men Dohm kom alligevel til at læse teologi. Præst blev han ikke; derimod udgav han fra 1848 sammen med sine to fætre satirebladet *Kladderdatsch*. Han var nødt til at tjene penge ved siden af, så han kom i huset som lærer hos tobaksfabrikant G.A. Schleh, der var i gang med at forberede en rejse til Spanien med hustruen og en datter. Ernst tog med. Han lærte (sig) spansk og Hedwig Schleh at kende. Hun skrev senere en bog om spansk litteratur. De blev gift, hvad Schleh ikke var meget for. Parret kom til at bo i Marienstraße (i dag Berlin-Mitte). De fik fem børn, men havde ingen penge, så han

fik stor gæld. De havde en særlig omgangskreds, og de havde faktisk en ”salon”. Der mødtes man hver mandag. Socialisten, men ikke marxisten, Ferdinand Lassalle kom. Forfatteren Fanny Lewald dukkede op. I de kredse var der megen flirt og den slags. Især Lassalle var særdeles interesseret i damer. Også Theodor Fontane kom og mange andre kendisser, ikke mindst Alexander von Humboldt. Han havde siden 1826 boet i Berlin, og når han holdt forelæsninger, var der sjældent under 800 tilhørere, deriblandt mindst 400 kvinder. Helt undertrykte var de ikke. Der var mange såkaldte ”meinungsbildende Damen” i Berlin.

8

Hedwig og Ernst Dohm gik fra hinanden. Han tog til Weimar og hun til en søster, der var maler i Rom. Hun vendte senere tilbage til Berlin i 1870. Det var børnene glade for. De havde ikke set hende længe. Hedwig, datteren, var nu fjorten og ville blive i Berlin hos bedsteforældrene, hvor hun havde boet. Hun besøgte faren, og der var Beethoven-fejring, og faren viste hende frem. Franz Liszt var der, og han mente, at Hedwig skulle bo hos Janina. Det var hans polske elskerinde, en berømt pianist, så dér boede Hedwig en hel uge, hvad de talte meget om i Weimar. Janina havde mange navne: Olga von Janina og hun var født i Lemberg/Lwiv som Zielenska og Zelinski, og hun skrev under pseudonymerne Robert Franz (*Souvenirs d'une cosaque*), Sylvia Zorelli, Olga Vuliet og Nikto. Hedwig fattede ikke rigtig sammenhængen, men hun nød opholdet og alle de kendte, bl.a. Ivan Turgenjev og Saint Saëns. Så brød krigen ud, og de vendte tilbage til Berlin.

9

Før Emanuel Geibel i 1835 rejste til Bonn for at læse teologi, ligesom faren havde gjort, blev han forelsket. Han var netop blevet student, og han fik en Laura, som han skrev digte til, og de fleste forblev liggende i skuffen, men nogle blev udgivet under forfatternavnet L. Horst. Gymnasiaster måtte ikke publicere under eget navn. Hugo von Hofmannsthal hed Loris, da han udgav sine første digte. En enke, Frau Wattenbach, var flyttet fra Hamburg til Lübeck. Hun havde en datter, Cäcilie. Også født i 1815. De blev forelsket. Han tog på små picnicture med Cäcilie op til Riesebusch, hvor de besøgte en kilde, *Wilhelmsquelle*, som fik navn efter Emanuels gymnasieven, Wilhelm Jensen, hvis forfatterskab omfatter 150 bind, men som de fleste kender fra Sigmund Freuds analyse af Jensens novelle ”Gradiva”. Både kilden og Emanuel dukkede op i Thomas Manns *Buddenbrooks* og blev dermed udødelige. Geibel er digteren Jean-Jaques Hoffstede. Det blev ikke til mere mellem Cäcilie og Emanuel, for han skulle jo til Bonn. Kilden er i dag grøn, man kan drikke dens vand, og den er et populært turistmål. Turister går i romantiske digteres fodspor. Uden romantiske digte ville ingen kunne nyde naturen. Det nyder Waldhotel Riesebusch godt af. Turistindustriens sprog er senromantikens poetiske klicheer. Det sprog bliver aldrig moderne. På Geibels 100 års dag udsendtes en fin lille nummeret facsimile-udgave af de digte, som Geibel skrev til Cäcilie Wattenbach 6. november 1834. Digtene er håndskrevne og blev først udgivet 1915. Der er tale om seks digte.

10

Da hun var ung, prægede længsel (*Sehnsucht*) hende. Hun

vidste ikke endnu efter hvad. Hun var dog ikke en drømmer. Faren og brødrene blev hendes lærere, og hun lærte bl.a. latin. Hun begyndte at skrive dagbog, men deri udtrykte hun ikke følelser. Kun lidt. ”En vidunderlig længsel bemægtigede mig, det var efter.....”. Da **Marie Nathusius** var femten, var hun til sit første bal, og hun var en god danser, og alle ville danse med hende. Som sekstenårig kom hun til sin bror, der var præst i Magdeburg. Senere kom hun til en anden bror, der boede i Berlin, og som færdedes i kunstnermiljøer. Hun kom derefter til at bo hos endnu en bror, der var præst i Eikendorf – det var i foråret 1836 – og der i huset var der en ung greve, der blev forelsket i Marie. Da han forlod præstegården, skrev de breve til hinanden, og Marie var så forelsket, at hun så bort fra alle hans fejl. (Han var svag, fandt hun ud af). Da hun senere så ham i virkeligheden, svarede han slet ikke til hendes fantasi-billede. Det er en kendt historie. Han blev ved med at skrive til hende. Hun brød helt med ham og kastede sig over studierne. Sublimering kom det til at hedde.

11

Marie Nathusius fandt opbyggelse i Carl Heinrich von Bogatzkys *Schätzlein*.² Det fandt utallige mennesker på den tid i Tyskland og senere også i Skandinavien. Han var vandreprædikant og en del af Halle-pietismen. Her ser vi en horisontsammensmeltning i aktion. Altså: der er ikke en kløft mellem dem og os. Hvordan det? På to måder: YouTube og *Den Danske Salmebog*. Lige efter en reklame for McDonald's kan man høre en version af en af Bogatzkys salmer: ”Wach auf du Geist”. Og i salmebogen hedder den ”Du Ånd fra kir-kens første tid”. Det er nr. 359. Fra Bogatzkys bog fandt Marie

2 *Güldene Schatz-Kästlein der Kinder Gottes*, 1718

hver dag trøst og råd resten af livet. Det kan man få også i dag, hvis man vil. Ensomhed er en anden mulighed, men det var ikke populært dengang. Marie blev som sagt indremissionsk på den tyske måde. Derfor er hun ikke meget med i moderne kvindelitteraturhistorier. De kan bedre lide de to samtidige tyske George Sand-typer: Louise Aston (1814-1871) og Fanny Lewald (1811-1889). De var progressive, og historien går jo fremad, og historien er frihedens historie. Det ved vi fra Hegel, men hvem husker fru Hegel? Marie von Tucher hed hun, og Hegel skrev i 1811 små vers til hende om, at et kys siger mere end ord. Hun kaldte ironisk Hegel sin *Herr*. Hegel kunne kun blive gift med hende, hvis han fik fast stilling. De blev gift, og bagefter fik Marie så at vide, at Hegel havde en søn, Georg Fischer, som han havde fået med Johanna Burkhardt. Da hun hørte om det kommende bryllup, mødte hun op i Nürnberg og ville have compensation. Marie von og Georg Wilhelm blev viet 15. september 1811.

12

Tyske digtere efterlignede Goethe og rejste til Italien, men ”Hellas” (i Det Osmanniske Rige) var ved at blive et tiltrækkende alternativ, især da for englænderne. **Lord Byron** havde gjort forarbejdet. Da Byron så Akropolis første gang, var der en lille moské deroppe. Han kom sammen med vennen Hobhouse og med sit ”entourage” i december 1809 og blev en måned. Athen var en lille provinsby; de fleste indbyggere var tyrker og albanere og så nogle undertrykte grækere. Lord Byron blev trist til mode over forfaldet og ruinerne (som han skrev om i *Childe Harold*). Han skrev om natten og sov om dagen, så han så ikke så meget af ruinerne; men han blev dødførelsket i en 15-årig fransk dreng, Nicolo Giraud. Byron vendte senere

tilbage til Athen, hvor der var en ulidelig hedebølge – over 40 grader. Han fik en ny kæreste, Eustathius Georgiou, og kom nu til at støtte den græske frihedskamp. Da han vendte hjem til England i 1811, var forfølgelsen af homoseksuelle stigende (en molly var en bøsse – og de mødtes i de mange molly houses). Shelley brød sig ikke om mollyer. Karl Gjellerup besøgte også Akropolis og var begejstret. Her kom han til at tænke på Tiresias, der havde været både mand og kvinde. Karl ville nødtigt være en kvinde, for så skulle han forelske sig i en mand, og det var en hæslig tanke. I Athen blev Gjellerup frisat fra Georg Brandes.

13

Grækenland fik en konge fra Bayern. **Kong Otto**. Bror til Maximilian II. Han drog ind i Athen og satte sig på Akropolis, hvor han ville indrette en væddeløbsbane. Han var født i 1815 og blev konge i 1832. De, der boede i landet, skulle have tysk eller bayersk *Bildung*. Og der blev bygget et kongeslot, som i dag er parlamentet. Endog i dag mindes græske demonstranter ”Bavariokratiet”, når de demonstrerer mod tyskerne (især Angela Merkel, der overtog styret med hjælpepakker). De føler sig nærmest postkoloniale, og der er mange græske restauranter i München, hvilket er the empire strikes back. **Walther Rathenau** besøgte Grækenland. Heidegger gjorde. I dag er Grækenland en republik. Og lever af turister, der går i digternes fodspor.

14

Efter at **Emanuel Geibel** havde læst teologi fra 1835 i Bonn, hvor han mødte Karl Marx, uden at det efterlod spor, kom

også han til Grækenland og blev hellenist eller philhellenist ligesom Byron. Denne phili er fortsat lige siden. Ernest Renan besøgte også Athen, og ved at se Akropolis fik han en åbenbaring: ”det græske mirakel” kaldte han det. Det med at filosofien opstod netop dér på et bestemt tidspunkt, var et mirakel. Vi ser det hos Martin Heidegger og Hannah Arendt og hos Apollo Rejser. Arendt led af ”polis-envy”. I begyndelsen af århundredet havde man i Tyskland besluttet, at filosofien begyndte i Hellas, og at der ikke var filosofi i andre verdensdele, Kina f.eks. Filosofihistorien med græsk oprindelse er en tysk opfindelse. Der fandtes ikke et græsk mirakel, men måske et tysk. Først nu er man ved at gøre op med denne tyske filosofihistorie. Filosofien er blevet global ligesom alt andet. Den begyndte ikke i Hellas. Verdenslitteratur er også smartere end nationallitteratur, men det mente de for så vidt også i 1911 i Tyskland, hvor litteraturen blev moderne. Det var det år, hvor ordet *Expressionismus* kom ind i det tyske sprog – først i forbindelse med malerkunst og dernæst overført til litteratur.

15

Emanuel Geibel havde været en tid i Berlin, hvor han mødte nogle af samtidens intellektuelle, deriblandt sit forbillede Eichendorff og dernæst Henrik Steffens og Bettina von Arnim. Hun satte ham i forbindelse med en russisk diplomat, der var i Athen, Gavril Antonovits Katakasi (1784-1867). Hos ham blev Emanuel huslærer, og mens han var i Hellas, mødte han sin gamle ven fra Lübeck, Ernst Curtius, som var arkæolog og klassisk filolog og bedstefar til Ernst Robert Curtius. Det blev til en del græske digte, men Emanuel længtes efter Tyskland. Han tog i 1840 hjem og forberedte udgivelsen af sine digte. I 1841 døde hans mor, og det gik ham meget på. Han

fik en krise. På en vandretur i naturen omkring Kassel fik han *Resonanz*, som Hartmut Rosa kalder det, så han kunne skrive sit mest kendte digt: ”Der Mai ist gekommen”. ”O Wandern, O Wandern”, lyder det. Romantiske digtere skulle hele tiden ud at vandre. De håbede, de kunne finde naturen, og når de havde vandret, skulle de finde en lille kro og drikke vin. Han siger i digtet: Der er så mange veje, jeg ikke har gået på, og så megen vin, jeg ikke har smagt. Digtet fik sat musik til, og det hjælper digte, der mangler noget. Justus Lyra var komponist. De synger den vist nok endnu 1. maj i Lübeck. Der findes utallige versioner på YouTube. Også helt nye og endog parodier. Man ser to piger i dirndl, og de når kun at synge, indtil de bliver slået omkuld af grene – *schlagen aus*. Ethvert metaforisk udsagn kan læses bogstaveligt.

Der Mai ist gekommen, die Bäume schlagen aus,
da bleibe, wer Lust hat, mit Sorgen zuhaus;
wie die Wolken dort wandern am himmlischen Zelt,
so steht auch mir der Sinn in die weite, weite Welt.

16

En dag kom to mænd til sprogfilosoffen **Fritz Mauthner** (1849-1923) – jødisk og opvokset i Horzitz i Böhmen. Han havde boet i Berlin, hvor han blev berømt på at skrive parodier og romaner. Fra 1905 til 1907 opholdt han sig i Freiburg. Han blev kendt for sit begreb om ordovertro. Sprog kan ikke gengive tanker. Vi forveksler sprog med virkelighed (tænk på ”hadtale”). *Beitrag zu einer Kritik der Sprache*. I Freiburg mødte han Hedwig Straub, der læste medicin, og som havde læst meget andet før. Hun havde været gift to gange, men mødte så Fritz. Han var 61 og blev glad. Det skrev han til sin ven **Maximilian Harden**. De nygifte arbejdede sammen og dette par lignede

andre samtidige, hvor manden var teoretiker og hustruen forfatter, og hun skrev ofte under pseudonym. Hedwig Straub skrev *Zerrissene*. Andre kendte: Paula og Martin Buber, og hun skrev som **Georg Munk**. Gustav Landauer, zionistisk politiker, blev gift med Hedwig Lachmann, der blev ved med at skrive digte som Lachmann. Gustav var gift, boede ikke med hustruen og savnede deres datter. Hedwig var netop sluppet ud af et vanskeligt forhold til digteren Richard Dehmel. De to Hedwig'er udvekslede erfaringer. Hedwig Lachmann er ligesom Dehmel med i *Führer durch die moderne Literatur*, men mest som oversætter af Edgar Allan Poe og Oscar Wilde. Fritz Mauthner er med. Her er altså både mand og hustru repræsentanter for den moderne litteratur.

De ovennævnte to mænd, som bankede på hos Mauthner, medbragte de efterladte skrifter af **Walter Calé**. Mauthner blev begejstret for Calés digte, noveller og dramaer. Mauthner kunne godt lide, at Calé var kommet hinsides modsætningen mellem naturalismen (Zola) og Richard Wagner. Calé var ensomhedens digter. Han var jødisk, blev født i Berlin i 1881, faren var købmand. Hans barndom var lykkelig og tryk. Han var smuk og glad. Kunne mange sprog. Han begyndte uden større lyst at læse jura, og han afbrød studiet, da han var næsten færdig. Han begyndte på filosofi, hvor han knyttede sig til kantianeren Paul Menzer (1873-1960), der var privatdocent i Berlin; senere kom han til Halle. Menzer havde fået et eksemplar af et Hugo von Hofmansthal-lignende versdrama af Calé – et underligt et om en munk, der giver afkald på en kvinde.

Calé tilbragte en kort tid i Freiburg og blev endog medlem af et *Corps*. Han foretog en rejse til Alperne, hvor han klatrede i de sværeste bjerge og kom i livsfare. Han skrev en doktorafhandling. Friedrich Jodl var doktorfar. Jodl var også vejleder

for Stefan Zweig, også i 1904, og for Otto Weiningers afhandling om køn og seksualitet. 3. november 1904 begik Calé selvmord. Ingen vidste hvorfor. Zweig og Weinger begik også selvmord. Walter Calé og Otto Weinger var for Theodor Lessing typiske eksempler på jødisk selvhad.

Calé havde haft et kort forhold til **Gertrud Mayer** (1879-1974), der kom fra en ortodoks jødisk familie i Berlin. Hun havde en del brødre, bl.a. Gustav, som skrev en biografi om Friedrich Engels. Så var der broren Ernst, der læste medicin sammen med den svagelige Karl Jaspers. Ernst introducerede Gertrud for Karl, og de blev gift i 1910, og det var ikke uden problemer, fordi han ikke var jødisk. Hun havde en studentereksamen og var ikke akademiker. Karl Jaspers endte som professor i filosofi, selvom han var uddannet psykiater, og alle hans bøger blev på det nærmeste skrevet sammen med hende. De fik ikke børn, men Hannah Arendt blev en reservedatter. Jaspers var utrolig kedelig, gik aldrig ud. Havde aldrig været i teatret, gik aldrig ture, og han mødte andre, som om de fejlede noget; han var jo psykiater. Han var også ifølge vennen Heidegger Tysklands eneste eksistensfilosof. Når Karl Jaspers modtog studerende eller andre, modtog han dem siddende i en stor stol, der nærmest var en tronstol. Derfra belærte han dem om Gud, menneskene og verden. Hvis tilhøreren sagde noget, lyttede Jaspers høfligt og fortsatte så selv. Denne distance til andre passer fint med grundstemningen i hans liv: ensomhed. Han havde altid været alene, også i skolen som barn. Han brød ofte venskaber. Ikke så svært at han gik meget op i kommunikation. Man beskæftiger sig med det, man har besvær med eller ikke kan.

17

Philipp Nathusius (1815-1872) havde før i tiden som så mange andre sværmet for Bettina von Arnim, men han kom kun med i en af hendes romaner. Om **Emanuel Geibel** mødte Philipp, ved vi ikke. Philipp var lidt af en forfatter, og det havde hans bedstemor jo også været, Philippine Engelhard (1756-1831). Det blev hans hustru og barnebarn også. Der var flere digtere i Nathusiusfamilien end i familien Mann. Han havde netop udgivet en digtsamling. Det var i november, at han var til et bal i det Meiboomske hus, og dér var Marie også. Ingen af dem havde haft lyst til at gå til ballet; Philipp var i gang med en ny tekst. Marie var gået helt til Eikendorf og sad på sit værelse, og så kom et bud fra Calbe med et brev fra moren med indbydelsen til ballet. Det er helt jane-austensk. Hun mødte op. Slank og med himmelblå kjole. Philipp lagde ikke mærke til hende, men det gjorde to af hans venner. Han var ikke interesseret, men lige før den sidste dans bød han hende op. De tre venner vendte tilbage til godset og lagde planer om, hvordan de igen kunne få Marie at se. Det lykkedes; men så hørte Marie rygter om ham, Philipp. Dårlige. I april bankede det på døren i præstegården. Det var Philipp. Det endte godt. De blev gift og rejste til Provence, Rivieraen, Rom, Napoli og Firenze. Marie spillede guitar, og i Rom boede de på Via due Macelli. Sjovt nok i samme gade boede J.C. Hostrup, da han var i Rom. Ham mødte de nok ikke, men de mødte andre kunstnere. På hjemrejsen besøgte de bl.a. den syge Hölderlin. **Marie Nathusius** skrev om det i en *Reisetagebuch*.

18

Bayerns Kong Maximilian II ville gøre München til en kultu-

rel hovedstad. Det var begyndt under faren, Ludwig I. Kongen inviterede forfattere og tænkere til byen. Det blev en succes. H.C. Andersen besøgte også ”Kong Max”. Maximilian var efter alt at dømme far til den senere havearkitekt Max Kolb, hvis datter blev forfatter: **Anette Kolb** (1870-1967). Hun er bl.a. kendt, fordi Thomas Mann ”myrdede” hende i romanen *Dr. Faustus*. Mann brugte ligesom Henrik Ibsen levende modeller til sine romanpersoner. Og når de havde været levende modeller, døde de af og til bagefter.

Emanuel Geibel var en af de til München indbudte; Paul Heyse en af de mange andre. Han fik Nobelprisen i 1910. Heyse huskes af dem, der arbejder med noveller. Han formulerede falketeorien: Der er altid et helt bestemt objekt i en novelle, som betyder meget, og som ikke er i andre noveller. Geibel kom til München i 1852 og blev straks udnævnt til professor i æstetik. Han blev forelsket i Ada, skuespillerinden Amanda Trummer, men det varede kort. Hun døde i 1855; men de fik en datter.

Geibel redigerede en *Münchner Dichterbuch*. Udviklingen af München som kulturby fortsatte efter Maximilians død i 1864. Det år begyndte Preussens ”Experimentalzug” mod Danmark. Østrig var med, men Bayern var ikke. De tillod ikke de østrigske tropper at rejse gennem Bayern, så de måtte på en 41 timer lang togtur i 21 frostgrader, og folk i Rendsburg jubledede ikke, da tropperne kom ind. Geibel udgav i 1846 ”Sonette für Schleswig-Holstein”. Danskvenlig var han ikke.

19

Marie og Philipp Nathusius boede i Althaldensleben vest for Magdeburg. Philipp skrev vers til Marie:

Fünf Jahre sind heut' hingeschwunden
Seit euch die Liebe hat verbunden;
Sagt nun, wie steht's im euer Lieben?
Its' immer gleich sich wohl geblieben?

De havde den vane dagligt at sidde sammen ved bordet og læse verdenslitteratur: kinesisk, oldgræsk, indiske og spanske dramaer. Marie begyndte at skrive dramatik. Så kom en ny tid med den nye konge: Friedrich Wilhelm IV. Philipp udgav en digtsamling i 1841, og så fik de børn. I 1842 kom det første. Marie påbegyndte en roman og fik flere børn, så hun sad i børneværelset med et barn på skødet og et stykke papir, hvorpå hun skrev. *Die Kunstreiter* udkom anonymt. Philipp havde travlt med sit arbejde. 1848 var hårdt for dem. Og for Geibel der ikke var vild med *Junges Deutschland* og *Vormärz* eller med frihed og revolution. Hans *Juniuslieder* var vendt kritisk mod *Vormärz*. Den tredje Sturm und Drang-periode var indledt. Kun individet betød noget og ikke konge, kirke og familie. Liberalismen og individualismen var det moderne, og de to har man angrebet lige siden – værst gik det ud over dem under nazismen, der genindsatte fællesskabet som det højeste. Den enkelte skulle være med i noget større end sig selv: et vi.

20

Marie havde en god veninde: Eleonore Gräfin Reuß. Hun hed nu meget mere: *Eleonore* Gräfin zu Stolberg-Wernigerode (1835 -1903) og Prinzessin *Reuß* zu Köstritz. Vi har meget at takke adelen for. Hun kendes den dag i dag som salmedigter. Et klik og man kan høre hendes salmer. De er på den måde helt samtidige. Men en advarsel: Når man har hørt den, som jeg nævner, hænger melodien ved i dagevis. Melodier overlever ofte tekster. Der findes utallige versioner af den salme, som

hun skrev, da Marie døde: ”Ich bin durch die Welt gegangen”. Menneskene skaber og arbejder og bliver trætte. De tror, de kan finde trøst i kærlighed, ære og lykke, men den går ikke. Når denne familie af forfattere er mere eller mindre forsvundet, skyldes det som sagt, at de var indremissionske og pietistiske, men det er internettet ligeglad med. Når de var det, bidrog de ikke nok til nationsbygningen, og det var i det 19. århundrede litteraturens funktion, så Tyskland kunne blive mere end en nation af provinser med alt for mange *Heimat*’er. Maries søn, eller en af dem, hed også **Philipp von Nathusius**, og han skrev en bog om kvindespørgsmålet, dvs. problemet. Pastoren tænkte en hel del på kvinder, men måske nok ikke som han burde gøre det. I Tyskland var alle enten von eller ikke-von, som en samtidig engelsk iagttager sagde.

21

Eleonore Reuß skrev ikke kun salmer. Hun skrev bl.a. et større værk om Philipp von Nathusius. Den hed *Philipp von Nathusius. Das Leben und Wirken des Volksblattschreibers*. Indledningen til bogen er lidt anderledes end andre beskrivelser af tiden. Midt i århundredet var der sket en vækkelse. Det begyndte med små pietistiske kredse midt i rationalismens tid eller oplysningstiden, og vækkelsen fandt næring efter Befrielseskrigen og romantikken. Der var vækst i kirken og på universiteterne. Og efter stormene omkring 1848 voksede indre mission. En af de mænd, der bidrog til denne kristelige vækkelse, var Philipp von Nathusius. Han redigerede *Volksblatt für Stadt und Land*.

Paris var efter nederlaget til Tyskland i 1871 ikke længere Europas eneste kulturelle hovedstad. München blev til *Kunst- und Bierstadt*. Bydelen Schwabing blev kaldt det bayerske Montmartre eller Schwabylon. De kom dertil fra nord: Thomas Mann i 1894 og Frank Wedekind på samme tid. Henrik Ibsen sad og skrev skuespil i München. **Oskar A.H. Schmitz** var en af dem, der blev en *Schwabinger bohème*. De var født for sent, følte han. Han og hans samtidige var dømt til *Epigonentum*. De andre var **Franziska Gräfin zu Reventlow** (1871-1918), livsfilosoffen Ludwig Klages, mystikeren Alfred Schuler og lignende. Schmitz, Klages og Schuler kom hele tiden på besøg hos Franziska. Klages var forelsket i hende, skønt han betragtede sex som kosmisk og ikke fysisk. Om Schmitz skrev hun 8. januar 1901, at hun først syntes, han var ekskvisit, men da hun var alene med ham, opdagede hun, at han var dum: ”merkete ich, dass er dumm ist.” Franziska var opvokset i Husum; hendes forældre kom sammen med sociologen Ferdinand Tönnies. Det var ham med *Gemeinschaft* og *Gesellschaft*. Med moderniseringen forsvandt fællesskabet og blev til samfundet – samfundet af individer. Siden da har disse samfundsindivider længtes tilbage til fællesskabet. Det gjorde Tönnies også. Franziska gik i skole i Lübeck.

I 1906/11 kom det moderne gennembrud til Tyskland importeret fra Frankrig og med Georg Brandes og Henrik Ibsen som foregangsmænd. I 1906 og 1911 udkom *Führer durch die moderne Literatur*. De to udgaver var næsten identiske. Nu var krisen overstået. Den var en guide til, hvilke forfattere var moderne – ikke kun tyske, men også andre europæiske lande. Især var de glade for J.P. Jacobsen. Han var verdenslitteratur. Og han tilhørte ”Desillusionisterne”. Bogen bestod af tre

hundrede kritiske vurderinger af de mest fremragende forfattere fra samtiden. Guiden blev grundlagt i 1906 af fantasy-forfatteren og filosofen **Hanns Heinz Ewers** (1871-1943). Han var den tyske Edgar Allan Poe, som han også havde skrevet en bog om. Han dukkede op senere i en anden forbindelse, hvor han var i en ynkelig forfatning. Joseph Goebbels kunne ikke lide hans transroman, og nazisterne ville ikke have ham i partiet. Stakkels Hanns Heinz, der gjorde så meget for tysk litteratur; i dag er han helt glemt. Her huskes han dog.

Udgiverne af guiden til den moderne litteratur fremhævede, at der var alt andet end forfald. Litteraturen var på sit højeste. Der var tale om en genfødsel, men også en overproduktion. Der indledes med den finske Juhan(n)i Aho.³ Sådan er alfabetet. Og virkelig mange kvindelige forfattere. Geibel var ikke med, for nye vinde blæste de svagelige epigoner omkuld, som de skrev i forordet. Den moderne litteratur begyndte i 1889 med naturalismen: Gerhart Hauptmann, Hermann Conradi og Holz-Schlaf.⁴ Conradi (1862-1890) var forløber for det moderne og blev derfor et offer for sin tid med romanen *Adam Mensch. Führer durch die moderne Literatur* kortlagde det moderne gennembrud. Spændende bliver det, hvem af de følgende personer i denne tekst, som ifølge Ewers og hans medarbejdere var moderne. Schmitz er med i *Führer durch die moderne Literatur* og roses for sine mytisk-erotiske digte, men Franziska zu Reventlow er ikke.

3 De havde ikke helt styr på hans fødeår og fødested, men det har wikipedia: født i Lapinhanti som Johannes Brofeldt og død i Helsinki i 1921, men det kunne de jo ikke vide.

4 Arno Holz og Johannes Schlafs gennembrudsdrama: *Die Familie Selicke*, 1890.